

מושג השקיעה בהגות אמריקנית בת זמננו

החרדה מכישלון ומחידלון מלווה את הניסיון האמריקני מתחילתו. המתיישבים שבאו לייסד תיאוקרטיה בעולם החדש הכירו היטב את התנ"ך ואת קורות הימים של יוון ושל רומא. תפיסתם הייתה, שכאשר העם הנבחר מפר את בריתו עם אלוהיו, חסד האל סר ממנו והוא מוגלה מארצו. מתולדותיו של העולם העתיק, ובמיוחד מההיסטוריה הרומית, הם למדו שכל משטר שהוא מעשה ידי אדם נתון בסכנה להפוך למושחת ולמעוות ובסופו של דבר לקרוס. האבות המייסדים של הדמוקרטיה האמריקנית, דור כותבי הכרזת העצמאות והחוקה, למדו מן ההיסטוריה גם שדמוקרטיה עלולה להיות שלב מעבר לדיקטטורה ולעריצות.

המודעות לאפשרות של כישלון הייתה חזקה, אך כמוה הייתה חזקה האמונה בייעודו המיוחד של הניסיון האמריקני, "התקווה האחרונה והטובה ביותר של המין האנושי". התחרות בין השניים היא פרדוקס לוגי שמלווה את ההגות האמריקנית לדורותיה. הקלוויניסטים האדוקים שהגיעו לצפון אמריקה ידעו שיצר הרע שולט בבני האדם, אך בה בעת האמינו שקיבלו הזדמנות משמים ושליחות להקים את "העיר על הגבעה, ירושלים החדשה" אשר תשמש "אור לגויים". מודעים ל אפסותו של האדם, הם חיו בחרדה מתמדת מכישלון דומה לכישלונם של העם הנבחר התנכ"י.

הדור שהכריז על עצמאות ועל החוקה האמריקנית בסוף המאה ה-18, דור המהפכה, שהיה אף הוא פרוטסטנטי מאמין, ומנהיגיו היו תלמידים מזהירים של תור ההשכלה, חי בפחד מתמיד שמא הרפובליקה הצעירה תקרוס כמו הרפובליקה הרומית, שאת קורותיה למד והעריץ.¹ כעבור פחות ממאה שנה, אמריקנים רבים האמינו שמלחמת האזרחים, הקטקליזם הנורא ביותר בהיסטוריה האמריקנית, הייתה עונש משמים על חטאה הנורא של ארצות הברית – העבדות ושעבוד האפרו-אמריקנים. באופן דומה, המשבר הכלכלי הגדול של 1929 ושל שנות השלושים נחשב על ידי רבים כעונש על חטאיה ועל מתירנותה של ארה"ב בשנות העשרים הסוערות. דוגמא לכך הם ספריו של נתניאל ווסט (West), שנושאם היה האפוקליפסה באמריקה.²

לאחר מלחמת העולם השנייה ועם התגבשותו של עולם דו-מעצמתי, עברו על ארצות הברית כמה גלי חרדה באשר למעמדה בעולם: כך אירע כאשר איבדה את המונופולין הגרעיני שלה (המקרתיות היא אחת התוצאות של החשש מהגרעין הסובייטי); כשהתברר שהיא מפגרת אחרי ברית המועצות במרוץ לחלל לאחר שיגור הספוטניק; כשכישלונה בווייטנאם הצטרף למשבר הנפט; כשנדמה היה, באמצע שנות השמונים, שיפאן בדרכה להפוך למעצמה הכלכלית

¹ Arthur Schlesinger, "America: Experiment or Destiny?" *American Historical Review* 82 (June 1977), pp. 505-522.

² כגון סיפרו החשוב ביותר ימי הארבה. שיצא לאור ב-1931.

והטכנולוגית הגדולה בעולם; וכך גם בימינו אלה, בעקבות המתקפה של אל-קאעידה ב-11 בספטמבר 2001, הכישלונות האמריקניים בעיראק ובאפגניסטאן וקריסת הכלכלה האמריקנית בסתיו 2008. כל אחד ממשברים אלה עורר חשבון נפש ואף נבואות בדבר שקיעתה של האימפריה האמריקנית.

המאמר עוסק בארבעה גלגולים של הדין בשקיעתה של ארצות הברית מאז שנות השבעים ועד ימינו: "אמריקה: ניסוי או ייעוד?", מאמרו של ארתור שלזינגר הבן, מדובריו המרכזיים של הליברליזם האמריקני, שפורסם ב-1977 והדהדו בו חשבון הנפש על הכישלון במלחמת וייטנאם, משבר ווטרגייט וחרם הנפט, כולם מאורעות שעוררו ספקות בדבר יכולתה של ארצות הברית לשמור על מעמדה בעולם; ספרו של איש מדע המדינה פול קנדי עלייתן ונפילתן של המעצמות הגדולות שראה אור ב-1987 והיה הבולט בגל של מחקרים שניבאו כי ארצות הברית הרחיבה את השפעתה אל מעבר לגבולות כוחה ודינה לאבד ממעמדה בעולם; מאמרו של איש מדע המדינה, סמואל הנטינגטון, "התנגשות הציוויליזציות?", שפורסם ב-1993 והניח פרדיגמה רבת-תהודה שקבעה, כי הסדר העולמי בעידן שלאחר המלחמה הקרה יתאפיין במאבק בין ציוויליזציות, מאבק שבו יפחת בהדרגה כוחו של המערב ושל מנהיגתו, ארצות הברית; וספרו של פאריד זכאריה, עורך המהדורה הבינלאומית של שבועון החדשות Newsweek, העולם הפוסט-אמריקני, שראה אור ב-2008 ומבטא את הפולמוס שהתחדש בארצות הברית בעקבות אירועי ה-11 בספטמבר והמלחמות באפגניסטאן ובעיראק בדבר יכולתה של אמריקה לשמר את מעמדה כמנהיגתו של עולם חד-מעצמתי.

אזהרת הייעוד של ארתור שלזינגר

מאמר מכונן בפולמוס השקיעה האמריקני הוא מאמרו של ההיסטוריון ארתור שלזינגר הבן, "אמריקה: ניסוי או ייעוד?", שפורסם ב-1977 בזיקה לחגיגות ה-200 לעצמאות האמריקנית. שלזינגר הוסיב את אמריקה על ספת הפסיכולוג, ושרטט את נדבכי העומק של האופן שבו הבינו והעריכו האמריקנים את עצמם. אבחנותיו חשפו את מרכזיותם של הדת והאמונה בחיי האומה. על פי שלזינגר, מאז דרכה כף רגלו של האדם הלבן דובר האנגלית באמריקה, ניתן להצביע על שני נושאים מרכזיים שהעסיקו אותו ואשר התמודדו על השליטה "ברוח האמריקנית". שני רעיונות היסוד ינקו מן האתוס הקלוויניסטי – ובחלוף הזמן חוזקו במרכיבים חילוניים – והם מייצגים עימות רעיוני, שהנחותיו מלוות את ארצות הברית עד לימינו אלה, וודאי ילוו אותה גם בעתיד.

נושא עיקרי אחד ששלט בימי הרפובליקה הצעירה היה האמונה ברעיון של אמריקה כניסוי. אמריקה נתפסה כניסוי שנעשה כנגד – ולכן בהתרסה גמורה וגלויה – למהלך היסטוריה, ניסוי הכרוך בסיכונים עצומים שעלול לשאת תוצאות בעייתיות. שלזינגר כינה את התפיסה הזו בשם "מסורתיות" (traditional) וייחס את התפתחותה לדת הנוצרית בגרסתה האוגוסטינית והקלוויניסטית.³

האתוס הקלוויניסטי ראה באדם יצור מושחת, שקיומו בעולם אל מול אל זועף וחסר-רחמים ארעי ומונח על כרעי תרנגולת. במושבות האמריקניות של המאה ה-17 זכתה תפיסה זו לעדנה ברעיון הקלוויניסטי של "ההיסטוריה האלוהית". מקורו של רעיון זה בחיבורו של אוגוסטינוס "עיר האלוהים" שנכתב בתחילת המאה החמישית. בחיבור זה ביקש אוגוסטינוס להסביר את חורבנה של עירו של אלוהים, רומא, וקבע, כי כלל הקהילות החילוניות הינן ברות-חלוף. חייהן של קהילות אלה מעגליים: יש להן התחלה, אך יש להן גם סוף. יש מהן שישגשו, אך גם גורלן אחד הוא – לשקוע ולהיחרב.

אמנם עם כינון העצמאות האמריקנית ב-1776 הלהט הקלוויניסטי והחטא הקדמון חולן, אך אבותיה המייסדים של האומה – כמו רבים מהאמריקנים במאה ה-17 – הוטרו עד מאוד מגורלה של הרפובליקה הרומית. האבות המייסדים, שראו ברפובליקה הרומית את הביטוי הראשון של האדם החופשי המושל בעצמו, תרו אחר הדרך להימנע מן הגורל שפקד את רומא של פוליביוס, פלוטארכוס, טאקיטוס וקיקרו.⁴ בדומה לאבות הכנסייה, הם ראו בהיסטוריה של רומא מודל ממנו יש ללמוד על החברה האנושית, על התפתחות החופש ועל גורלה של עריצות. ברוחה של הכרה זו הם עיצבו את מוסדות האומה, כתבו את חיבוריהם הפוליטיים ואת האפוסים האמריקניים הראשונים, ייסדו ערים כדוגמת סינסינטי, הטבילו את חברי קהילותיהם וחינכו את בניהם. הם ביקשו למצוא בהיסטוריה הקלאסית דרך שתאפשר לאמריקה להיחלץ מגורלה של רומא, אך מאמצם זה חידד את הכרתם בשבריריותה של המדינה שהקימו. מתוקף ההכרה שאמריקה, ככלל האומות, כפופה לכוחות ההיסטוריה – הכפופים לאל הכול יכול – הם הניחו את זמניותה של הרפובליקה הצעירה, והשקיפו במבט פסימי ומפוכח לעבר עתידה. תחושות אלה הוזנו גם מהערכותיהם של רוב האירופים מעבר לאוקיינוס, שראו את החיים בעולם החדש כניסיון עלוב, מפגר ונחות.

אולם למרות אמונתו של דור המייסדים בנוכחותו של החטא הקדמון, בניו מעולם לא חדלו להאמין באפשרותו של האדם לבחור, לעצב את מציאותו, להשתפר, להיות אחראי לגורלו ולמעשה –

שלזינגר הבן מזכיר לנו, שההפרדה בין הרעיונות והכינוי שלהם בשמות הינה הפרדה מלאכותית בלבד, מאחר ששני רעיונות היסוד היו³ נוכחים בו בזמן לאורך כל ההיסטוריה האמריקנית, בזמנים שונים, מי יותר ומי פחות.

⁴ See my article "From Publius to James Madison, Mixed Constitutions to Checks and Balances: Did the Mediterranean World Influence the Founders of the American Republic," Forthcoming.

למשול בעצמו. הניסוי האמריקני לא היה תמים, אף לא ניסוי פאסיבי. אמריקה קמה בפלישה, בכיבוש ובטבח, שיעבדה את תושביה ממוצא אפריקני והרגה בתושביה המקוריים, נוסדה כמדינה עצמאית במהפכה אלימה וכעבור מאה שנים נקראה במלחמת אזרחים אכזרית. הניסוי האמריקני היה מונומנטאלי, ונכרכו בו סיכונים רבים. האמריקנים הציבו לעצמם אתגר – לשלוט על מהלכה של ההיסטוריה.

כך, במידה רבה, כבר בעצם מתיחת הגבול, כבר בעימות הישיר מול "שיעורי ההיסטוריה", החלו מבצבצות להן ניצניה של התפיסה האחרת, תפיסת ה"נגד-מסורתיות" (counter-traditional). התפיסה המסורתית של האבות המייסדים, שראתה את שברירותו של הניסוי כבלתי נמנעת והייתה נטועה עמוקות הן באמונה דתית והן בלקחי ההיסטוריה, נשחקה בעקבות שגשוגה של הרפובליקה. עם הזמן גבר הביטחון בהצלחת הניסוי, ותחושת הפסימיות התחלפה אט-אט בגילויים של אופטימיות מזדירה. דור המייסדים נתפס כדור ששחרר את האמריקנים מכבלי ההיסטוריה; מרגע שהשלימו את מלאכתם, החלה ההיסטוריה את מהלכה שוב על יסודות חדשים – והפעם על פי מונחים אמריקניים. אמריקה שהרגישה, כדברי לינקולן, "כניסוי בלתי מוכרע", התבהרה כעת לדבריו כ"ניסוי מוצלח".

על פי שלזינגר, התגבשותה של התפיסה ה"נגד-מסורתית", שהחלה קונה מהלכים בהיסטוריה האמריקנית, ינקה גם כן את שורשיה מן האתוס הקלווניסטי. לפי הנצרות הקתולית, הכל היו כפופים למרותו של האל; אך אחדים היו עדיפים בפניו על פני אחרים. קלווין האמין, כי קיימים בעולם "הנבחרים" ולעומתם כל השאר, שהפכו מיד למוקעים ולמוקצים. הרעיון של האמריקנים כנבחרים-אל הפועלים בתוך ההיסטוריה החל מתפוגג; "ההיסטוריה האלוהית" האוגוסטינית הפכה ל"היסטוריה משיחית" – מסעם של נבחרים האל לגאולה שמעבר להיסטוריה.

האמריקנים זיהו את עצמם כנבחרים באופן מוחלט. אמריקה הייתה לדידם 'ארץ היעד' והם, המתנחלים בה, היו 'ישראל החדשה'. מכאן הייתה הדרך קצרה לטרנספורמציה רעיונית מושלמת – אמריקה כניסוי הפכה לאמריקה כייעוד אוניברסאלי ואלוהי. אמריקה, הסביר שלזינגר, החלה במהלך המסוכן וחסר הסיכוי של ההתנתקות מממד הזמן, של השתחררות מההיסטוריה. הלהט הפטריוטי של בניית האומה פינה מקום לקנאות לאומית-משיחית, שחרגה הרבה מעבר לגבולות הקהילה. העבר נראה היה כמת מזמן, כנעדר תקומה. אמריקה הייתה לקהילה שעליה הופקדה המשימה האלוהית לשאת את אורו של האל בעבור כלל האנושות.

המרחב הפיזי הוגדר מחדש לפי היררכיה ברורה: האנגלים שהגיעו לאמריקה לא רק הרגישו עצמם, כמילותיו של ג'ון ווינת'רופ (John Winthrop) כיושבי "העיר על הגבעה", שעניי הכול נישאות לעברם, אלא ראו עצמם כמי שנשלחו על-ידי ההשגחה העליונה לניו-אינגלנד לטובתה של משימה נשגבת, כי זה המקום שבו "השכינה תיצור את גן העדן, וארץ חדשה". הנסיגה

הנרקסיסטית מן הזמן יכולה הייתה להתבצע רק עם הטרנספורמציה שעבר האל במחשבה האמריקנית, מאלוהות טרנסנדנטלית לאלוהות אימננטית, שהתגלמה בגופה של אמריקה עצמה. העתיד, שבראשית ימיה של הרפובליקה היה מקור לחשש ולבלתי נודע, הפך לנהיר, חי ובלתי נמנע, משום שהאמריקנים האמינו שהאל בכבודו ובעצמו הוביל אותם, את עמו הנבחר, להפיץ את בשורתו. הרעיון שבארצות הברית של אמריקה יצק האל הכל-יכול אומה ייחודית מאין כמוה במעלותיה, בסגולותיה ובטוהרה, פטר את האמריקנים מהמניעים הארציים ששלטו בשאר האומות. בניה של אמריקה היו טהורים, פיהם וליבם שווים. הם שעיצבו את ההיסטוריה, ולא ההיסטוריה עיצבה אותם.

להבנת תפיסתה של אמריקה כייעוד יש להוסיף שני ממדים. האומה האמריקנית הייתה במקורה מורכבת מאוכלוסיה שנקרעה, נמלטה או מרדה בעברה-שלה, מה שהפך את בניה נוחים להתנכר לעברם. ואילו פנטזיות על שליחות אוניברסאלית ועל עליונות בחסדי האל או צו ההיסטוריה היו מנת חלקן של מרבית האומות בונות האימפריה, נדבך מרכזי בהצדקת שאפתנותן: כך הספרדים במאה ה-16, הצרפתים במאה ה-17, האנגלים במאה ה-18, והגרמנים, היפאנים והרוסים במאה ה-20.

שלזינגר הדגיש במאמרו, כי בעוד שתפיסת ה"נגד-מסורת" צברה תאוצה, התפיסה המסורתית מעולם לא גוועה. לינקולן, לדוגמה, סבר, שלכל הרפובליקות חולשות אינהרנטיות ופאטאליות, ועל כן שעמודי התווך של החירות באמריקה מצויים על קרן הצבי ויש לבצרם מכור מחצבתו של השכל הישר, המיושב והמוצק. גם לאל הכל-יכול, הוא טען, "יש כוונות משלו". מתחת לפני השטח לא חדלו הדיו של ההיסטוריה האוגוסטינית להזכיר את קולן לעולם. יש שהן מיתנו את המגמות המשיחיות בשם ההכרה בכפיפות לחוקים האוניוורסאליים של הטבע, ויש שאף משכו לכיוון הנגדי. המאבק בין תפיסת הניסוי לתפיסת הייעוד, הלוכש תכופות דמות של מאבק בין ריאליזם לבין משיחיות, ממשיך עד ימינו אנו. במאמרו, שכאמור נכתב לרגל חגיגות ה-200 לעצמאותה של ארצות הברית, כשברקע מהדהדים הכישלון בווייטנאם, פרשת ווטרגייט ומשבר הנפט, קונן שלזינגר על הביטחון העצמי הגובר שהפגינה ארצות הברית בעצמה, בראייתה את עצמה כייעוד, כפרויקט שהוא מעבר להיסטוריה.

האדם מושחת, ואומות מתנוונות, דועכות ונופלות, הזהיר שלזינגר. ככלל האומות, גם אמריקה תמיד תצטרך לעמוד במבחן הזמן. חיה עלולים להיות ארעיים, כוחה עלול להצטמצם, ולכן דרושות התנסויות מתמידות ונועזות. במילותיו המפורסמות של הנשיא ג'ון קנדי, הנערץ על שלזינגר, על אמריקה להבין שהיא "לא יכולה הכול ולא יודעת הכול, שהיא מהווה רק 6% מאוכלוסיית העולם, ושהיא לא מסוגלת לתקן כל עוולה, או להשיב לאחור כל רעה – ולפיכך לא יכול להיות פתרון אמריקני לכל בעיה עולמית". המשיחיות היא בבחינת אשלייה – אין אומה שהיא

"ייחודית" או "קדושה". כל האומות נתונות בצורה שווה למרותו של האל. על אמריקה להישאר לעולם כניסוי. התוצאה בלא שום ספק אינה ודאית.

אין זה אומר, טען שלזינגר, שאמריקה לא יכולה להיות גאה בכך שהיא עדיין מחזיקה ביתרון על פני רוב האומות – יתרון חילוני לחלוטין – שהוענק לה על-ידי אבותיה המייסדים. הצהרת העצמאות והחוקה האמריקנית קבעו מטרות, יישמו התחייבויות וידעו למדוד כישלונות. הערכים שגולמו במסמכים אלה הם "התורה האמריקנית". המהפכה האמריקנית ייצגה את נצחון התבונה, החירות וכבוד האדם. היא הורישה לאמריקה אמות מידה שמגלמות מערכת מושגים וערכים רציונליסטיים כלל אנושיים – אמות מידה שעל פיהן ניתן היה לעצב את הדרך האמריקנית ולשפוט את מעשיה, ואשר לא ישתנו לעולם. ומכאן, שעל ארצות הברית להתגאות בדרכה לא מתוך יומרה להיות שליחת האל או בעלת ייעוד מקודש, אלא בגלל המאבק המתמיד שלה לדבוק בערכיה הבסיסיים ביותר בתוך עולם כאוטי.

תפיסת השקיעה של פול קנדי

ב-1987 פרסם הפרופ' למדעי המדינה הבריטי פול קנדי (Kennedy), המלמד באוניברסיטת ייל ובאוניברסיטת לונדון, את ספרו על עלייתן ונפילתן של המעצמות הגדולות. הספר היה המייצג הבולט ביותר של הדאגה שפקדה חוגים רחבים בארצות הברית של אמצע שנות השמונים מפני עלייתן של מעצמות כלכליות וטכנולוגיות חדשות, בעיקר באסיה, ומפני נסיגת כוחה של אמריקה בעתיד הקרוב.

קנדי הדגיש בספר את הקשר בין עוצמה כלכלית, הסתבכויות צבאיות וקריסתן של אימפריות ב-500 השנים האחרונות.⁵ למחקרו שני חלקים: החלק הארי של הספר מתאר ומנתח את השינויים הקיצוניים שחלו במאזן הכוחות הבינלאומי מאז המאה ה-16; חלקו האחרון, "לקראת המאה ה-21", מנסה לנבא אילו אומות יעלו ואילו יקרו בעתיד הקרוב. הניתוח של קנדי את העבר – וניבוי את העתיד הקרוב – מתבססים על תזה שעל פניה נראית פשוטה: ההיסטוריה מלמדת אותנו, כי קיימת הלימה בין עלייתה ונפילתה של מעצמה גדולה לבין כוחה כמעצמה צבאית.⁶ אבל טיעונו מעמיק ומתוחכם יותר. כמו ניטשה, גם קנדי מאמין ש"אין דבר קבוע יותר מאשר השינוי". על פי קנדי, יש לבחון את עוצמתה של אומה בסחר ובשדה הקרב לעומת עוצמת יריבותיה. עוצמה היא תמיד יחסית, ומשום שכל חברה נמצאת בתהליכי שינוי מתמיד, המאזן הבינלאומי מצוי הוא אף בשינוי מתמיד.

⁵ Paul Kennedy, The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 – 2000 (New York: Random House, 1987), 439.

{עורך: נא לציין גם את המהדורה העברית ולהשתמש בה לצורך הסימוכין}

לשיטתו של קנדי, הון הוא הבסיס לכוח צבאי, ועוצמה צבאית נחוצה להגן על נכסים. מכאן, שמעצמות חייבות לקיים שיווי משקל פנימי. צבאות חזקים נחוצים, אך מחירם גבוה. עליונות צבאית מרמה לעיתים, כי היא מחלישה את יכולתה של המדינה להתמודד צבאית ולהתכונן לעימותים עתידיים.

על פי קנדי, ככל שמעצמות מגבירות את כוחן, כך גדל שיעור המקורות שהן צריכות להקדיש לשמירה על מעמדן. אם שיעור גבוה מדי של מקורות לאומיים מוסב למטרות צבאיות, מוביל הדבר בטווח הארוך להחלשת הכוח. היכולת להתמודד לעומת מדינה אחרת או לעומת קואליציה של מדינות אחרות קשורה בעוצמה כלכלית. אולם כאשר מדינות נמצאות בשיא כוחן, הן עלולות כבר להימצא בתנאים של ירידה כלכלית יחסית. כוח ניתן לשמור רק תוך שמירה על איזון נבון בין יצירת עושר לבין הוצאות צבאיות. מעצמות בירידה מחישות את תהליך שקיעתן על ידי הגדלת ההוצאות הצבאיות.

טיעונו העיקרי של קנדי הוא שהירידה בצמיחה התעשייתית האמריקנית, בצירוף המחויבויות הבינלאומיות הרבות שלה והוצאות הענק שלה על בניין ותחזוק הכוח הצבאי, יגרמו בהכרח לדעיכת כוחה. האינטרסים הגלובליים של האימפריה האמריקנית הפכו רחבים ועמוקים יותר מהיכולת הכלכלית של ארה"ב לממן אותם. יתר על כן, ארצות הברית נמצאת בתהליך של שקיעה גם משום שמעצמות אחרות – סין, הודו, יפאן, האיחוד האירופי – הופכות לחזקות ולמשפיעות יותר. לפיכך, התשובה היחידה "על השאלה שהציבור הרחב מרבה להתווכח עליה, האם ארצות הברית יכולה לשמר את מעמדה הנוכחי, היא 'לאו'".⁷

את נבואת הזעם שלו על עתידה של אמריקה שאב קנדי מלקחייהן של מעצמות גדולות קודמות שנפלו. הוא התחיל את סקירתו בספרד, המעצמה האירופית הגדולה הראשונה שהייתה בעלת נכסים ביבשת ומעבר לים. למרות צבאה המעולה, ההגנה על כל התחביבויותיה הייתה כרוכה בהוצאות גבוהות יותר מהכנסותיה. ההוצאות מומנו דרך גירעונות תקציביים שיצרו אינפלציה. ספרד החזיקה מעמד רק משום שצרפת, היריבה הראשית שלה, ניהלה את ענייניה גרוע יותר. בסוף המאה ה-17 פיתחה צרפת שיטה בירוקרטית וצבאית שאיפשרה לה לנצל את המקורות הכלכליים שלה בצורה יעילה כל כך, שנדרשה קואליציה של כל המעצמות האירופיות האחרות כדי למנוע ממנה הגמוניה באירופה. אלא שגם צרפת שגתה בהתחייבויות יתרות. שגיאה זו הובילה אותה לפשיטת רגל כלכלית, שהייתה אחד הגורמים למהפכה הצרפתית. היריבה העיקרית של צרפת במאה ה-18, בריטניה, שילבה בין התפתחות מסחרית, שאפשרה לה לממן צי שהרחיב אותה התפתחות מסחרית, לבין בניית הון, שאפשר לה לממן טכנולוגיות תעשייתיות חלוציות. לתהליך זה נלווה ניהול פוליטי נבון, שהפך את בריטניה החל מהמלחמות

⁷קנדי, עמ' 483.

הנפוליאוניות למעצמה החזקה ביותר בעולם, למרות התרומה הצבאית המינימלית שלה למלחמות שהתנהלו ביבשת. בסוף המאה ה-19 איבדה בריטניה את ההובלה הכלכלית לטובת ארה"ב, ובמקביל נדרשה להקדיש מקורות גדולים והולכים לצי. מקורות המימון הגיעו בעיקר מכיסם בעלי הקרקעות.

קנדי טען, שההחלטה האסטרטגית החשובה והמתוחכמת ביותר שבריטניה קיבלה ברבע האחרון של המאה ה-19, הייתה לא להתמודד עם עוצמתה העולה של ארה"ב. האויבים המסורתיים הפכו לידידים, ומאוחר יותר לבעלי ברית. הייתה זו תמיכתה של ארצות-הברית שהעניקה לבריטניה את הניצחון במלחמת העולם הראשונה ובמלחמת העולם השנייה. כאשר תמיכה זו הסתיימה, בריטניה לא יכלה עוד להגן על הנכסים האימפריאליים שלה. מלחמת העולם השנייה הפכה את ארצות-הברית למעצמה עולמית חזקה מבריטניה. כלכלתה לא נפגעה, ואף התעצמה. רוב יריבותיה ספגו ירידה משמעותית בכוחן, ועלייתן של יריבות חדשות הייתה איטית. אולם בהדרגה היא קיבלה על עצמה התחייבויות גלובליות אדירות, גדולות מיכולותיה, ואלה מסכנות אותה כיום, כפי שסיכנו את ספרד ב-1600 ואת בריטניה ב-1900.

ספרו של קנדי ראה אור בנקודה היסטורית דרמטית. ב-1987, תחת שלטונו של מיכאיל גורבצ'וב, הייתה ברית המועצות נתונה בתנופת רפורמות שהפשירו את יחסיה עם המערב. אולם בשלב זה, מעטים שיערו – וקנדי לא היה אחד מהם – שהרפורמות יובילו ליצירתו של עולם חד-מעצמתי.

למעשה, קנדי לא היה בודד בנבואת הזעם שלו; הוא היה הבולט בין שורת אינטלקטואלים, שהזהירו במחצית השנייה של שנות השמונים כי ארצות הברית עלולה לאבד בעתיד הקרוב את מעמדה כמעצמה העולמית החזקה ביותר, וכי מעצמות אחרות – ובראשן יפאן – עשויות לתפוס את מקומה או לכל הפחות להשתוות לה. אינטלקטואלים אלה, שכונו בידי איש מדע המדינה סמואל הנטינגטון בשם "חוזי השקיעה" (declinists) הצביעו על הגירעון המסחרי והתקציבי העצום של ארצות הברית ועל הירידה בחלקה בתוצר העולמי כסימנים להיחלשותה⁸. השקפתם זכתה להתקבלות ציבורית רחבה. לדוגמא, בסקר שנערך בפברואר 1989 נמצא, כי 48% מהאמריקנים סבורים שארצם שוקעת כמעצמה עולמית, וכי 63% מהם סבורים שיפאן הפכה למעצמה⁹.

ההתפתחויות בשנים הבאות היו מסחררות. נפילת הקומוניזם במזרח אירופה ב-1989; הניצחון המוחץ של בעלות הברית בהנהגת ארצות הברית על עיראק במלחמת המפרץ ב-1991, שהוביל להכרזה אמריקנית על "סדר עולמי חדש" בהנהגתה; כישלון הפיכת הנפל בברית המועצות

⁸ לדיון ביקורתי בנושא "חוזי השקיעה" ראו:

Samuel P. Huntington, "The U.S.: Decline or Renewal?", *Foreign Affairs*, Vol. 67, No. 2 (Winter 1988-1989), pp. 76-96.

⁹ *New York Times*, 23.2.1989.

והתפרקותה מרצון, בדרכי שלום, ב-1991; עלייתו של נשיא צעיר וכריזמטי, ביל קלינטון, ב-1992, שהוביל את ארצות הברית בצמיחה הכלכלית הממושכת בתולדותיה ובימים של מהפכה טכנולוגית; התבססותה של רוסיה הדמוקרטית בהנהגתו של בוריס ילצין, זניחתה את התביעות להגמוניה עולמית או אפילו אזורית וחותרתה לשיתוף פעולה עם אירופה ועם ארצות הברית; הליברליזציה של הכלכלה הסינית; והמיתון הקשה שפקד את כלכלת יפן – כל אלה הפכו את העשור שלאחר פרסום עלייתו ונפילתו של המעצמות הגדולות לעשור שבו נראתה נבואת-השקיעה של פול קנדי למופרכת בעיני רבים.

ואומנם, גל נגדי של מאמרים ושל ספרים הציג בשלהי שנות השמונים ובתחילת שנות התשעים תפיסה שונה בתכלית מזו של קנדי: על פי תפיסה זו, בעידן שלאחר המלחמה הקרה ארצות הברית לא תשקע, אלא תשמור על מעמדה בהנהגת העולם. המהדהד בין מנסחיה היה פרנסיס פוקויאמה, סגן מנהל יחידת תכנון המדיניות של מחלקת המדינה האמריקנית, שבמאמר שפרסם בקיץ 1989 בכתב העת הניאו-שמרני *The National Interest* קבע, כי ההתפתחויות בברית המועצות מעידות על כך שהדמוקרטיה הליברלית היא נקודת הסיום בהתפתחות הדיאלקטית של צורות המשטר, והאפשרות האידיאולוגית היחידה הניצבת בפני האנושות. מאמרו – שנכתב בעת שהתפרקותה הסופית של ברית המועצות הייתה רחוקה ממובטחת – נתפס כמייצג של הלך-רוח ולפיו בעידן שלאחר המלחמה לא יעמדו בפני אתגרים אסטרטגיים בפני ההגמוניה האמריקנית בעולם.¹⁰

חוקרים אחרים התייחסו ישירות לרעיונותיו של קנדי ושללו את תחזיות-השקיעה שלו. אלה קיבלו את הכינוי חוזי-התחייה (revivalists). הבולט בהם היה ג'וזף ניי, ראש המרכז ליחסים בינלאומיים באוניברסיטת הרוורד. ב-1990 פרסם ניי ספר בשם "חייבת להנהיג", ובו טען כי המתחרות המוצהרות של ארצות הברית לא יהפכו לחזקות ממנה בעתיד הנראה לעין. הוא קבע, כי ארצות הברית תמשיך להיות המעצמה החזקה ביותר בעולם, מכיוון שעוצמתה מתבססת על שני מקורות כוחות: "מקורות קשים" – צבא, כלכלה וטכנולוגיה, ו"מקורות רכים" – תרבות ואידיאולוגיה. ניי טען, כי האהדה בעולם כלפי הערכים האמריקניים של דמוקרטיה ושל זכויות אדם, והתפוצה הנרחבת של התרבות הפופולארית האמריקנית, הפכו למקור כוח ייחודי, המקנה לארצות הברית השפעה בינלאומית שכמותה אין למתחרותיה.¹¹ לאחר הניצחון האמריקני במלחמת המפרץ הוא קבע במאמר שנשא את הכותרת "לא, ארצות הברית אינה שוקעת", כי הצלחתה של אמריקה בהקמת קואליציה צבאית נגד עיראק מלמדת על כך שיש לה מגוון רחב של

¹⁰Francis Fukuyama, "The End of History?", *The National Interest*, No. 16 (Summer 1989).

¹¹Joseph S. Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (New York: Basic Books, 1991), pp. 190-195.

מקורות כוח יותר מאשר לכל מדינה אחרת, ועל כך שהמחזיקים בתפיסת השקיעה הפריזו בתיאור כוחן המתעצם של גרמניה ושל יפאן, שהתברר כמוגבל למישור הכלכלי בלבד¹².

התנגשות הציוויליזציות של סמואל הנטינגטון

בקיץ 1993 פרסם איש מדע המדינה סמואל הנטינגטון בכתב העת Foreign Affairs מאמר בשם "התנגשות הציוויליזציות"¹³. המאמר הציע פרדיגמה חדשה להבנת המציאות הבינלאומית שלאחר המלחמה-הקרה, וביקש להתריע מפני שאננות אמריקנית ומפני הסכנות הכרוכות בתפיסה, כאילו עליונותה של אמריקה מובטחת בעידן שלאחר המלחמה הקרה, והאנושות כולה עתידה לאמץ את ערכיה, הפוליטיים ובכלל. "התנגשות הציוויליזציות", שהורחב כעבור שלוש לספר בעל שם דומה (אך ללא סימן השאלה בכותרת), הציג היפותזה פשוטה – ולטענת רבים ממבקריה, פשטנית מאוד. על פי המאמר, העימות האידיאולוגי שאפיין את ימי המלחמה הקרה יתחלף בעימות בין ציוויליזציות. העולם אינו צועד לקראת יצירת ציוויליזציה עולמית אחידה שגווייה מערביים; להיפך, צפויה התנגשות בין ציוויליזציות, שתציב אתגר בפני עליונותו הנוכחית של המערב.¹⁴

רעיונותיו של הנטינגטון לא היו שגורתיים בתקופה, שבה הייתה ההגמוניה העולמית של ארצות הברית בלתי מאתגרת. אולם הוא לא היה קול בודד. במושג "התנגשות הציוויליזציות" השתמש לפניו המזרחן ברנרד לואיס, שבספטמבר 1990 פרסם מאמר בשם "שורשי הזעם המוסלמי" במגזין Atlantic Monthly ובו ניסה להסביר את העוינות כלפי ארצות הברית והמערב בקרב רבים בעולם המוסלמי. לואיס טען, כי הסיבה לעוינות טמונה באובדן מעמדו של האסלאם כציוויליזציה שלטת. מוסלמים זועמים על המערב לא בגלל עברו האימפריאליסטי, אלא משום שהקפיטליזם המערבי והדמוקרטיה המערבית מהווים יותר מאי פעם חלופה קורצת לדרך החיים המסורתית שעליה הם מבקשים להגן. הם ממקדים את זעמם בארצות הברית לא בגלל מעשיה, אלא משום עמדת ההנהגה שלה במערב¹⁵. בשיא האופוריה על חד הקוטביות של העולם שלאחר המלחמה הקרה, קבע לואיס כי

**צריך להיות ברור שאנחנו עומדים בפני הלך רוח ותנועה
שחורגים הרבה מן הרמה של בעיות ומדינות והממשלות
העוסקות בהן. זו לכל הפחות התנגשות ציוויליזציות –**

¹² Joseph S. Nye, "No, The U.S. Isn't Declining", *New York Times*, 3.10.1990.

¹³ Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs*, 72, Sept/Oct, 1993, 22-49.

¹⁴ Huntington, "Clash of Civilizations?", pp. 25, 49.

¹⁵ Bernard Lewis, "The Roots of Muslim Rage: Why So Many Muslims Deeply Resent the West and Why Their Bitterness Will Not Be Easily Mollified," *Atlantic Monthly*, September 1990, pp. 47-60.

אותה תגובה היסטורית אל נכון, גם אם לא הגיונית, של יריב עתיק כנגד המורשת היהודית – הנוצרית שלנו, ההווה החילוני שלנו וההתפשטות העולמית של שניהם. חשוב לעין ערוך, שאנחנו, מצידנו לא ניגרר לתגובה, היסטורית גם היא, אך גם לא הגיונית, נגד יריב זה.¹⁶

הנטינגטון, ששאל במוצהר את המונח "התנגשות הציוויליזציות" מלואיס, התייחס במאמרו לא אל מוסלמים מסוימים, אלא אל המוסלמים כולם; ולא אל האסלאם בלבד, אלא אל שורה של ציוויליזציות נוספות. לתפיסתו, יש שש סיבות לכך שהציוויליזציות יהפכו למוקד החדש של עימותים בעולם. הראשונה, שההבדלים ביניהן בסיסיים מאוד. השנייה, התפתחויות טכנולוגיות שהופכות את העולם ל"מקום קטן מאוד" ובכך מגדילות את החיכוך בין ציוויליזציות. השלישית, תהליכי מודרניזציה כלכלית ושינוי חברתי שהחלישו את מדינת הלאום ויצרו חלל שאתו ממלאת הדת. הרביעית, תגובת-נגד בציוויליזציות שאינן המערב לעוצמתו. הרביעית, היותם של ההבדלים הציוויליזציוניים (בניגוד להבדלים אידיאולוגיים) בלתי ניתנים לשינוי. השישית, הגידול בחשיבותם של גושים כלכליים אזוריים שמחזק את תודעת ההשתייכות של חבריהם.¹⁷

הנטינגטון טען, כי ההבדל בין מערכת הערכים של המערב לזו של הציוויליזציות האחרות אינו ניתן לגישור. לפיכך, הניסיון להפוך את צורת המשטר של המערב (המבטאת את ערכיו) לצורת משטר אוניברסלית עלול לעורר התנגדות למערב ולהביא לתוצאה הפוכה – כלומר, להתחזקות של צורות משטר יריבות.¹⁸ האתגר הגדול ביותר למערב נשקף משתי ציוויליזציות: הקונפוציאנית והאסלאמית, ובמיוחד משיתוף הפעולה ביניהן. העימותים בין הציוויליזציה המוסלמית למערבית עתידים להפוך לקטלניים יותר, בין השאר בגלל ההשפלה שחשים המוסלמים לנוכח היתרון הצבאי המוחלט של המערב.¹⁹

נבואתו של הנטינגטון באשר לתוצאותיה של ההתנגשות הציוויליזציונית הייתה שהמערב יתקשה לשמור על עוצמתו הנוכחית. הכוח הכלכלי והצבאי של הציוויליזציות הלא-מערביות יגדל במשך הזמן וכוחו של המערב ייחלש. כתוצאה מכך ייאלץ המערב לחזק את האחדות בתוכו, לפתח הבנה עמוקה יותר של ההבדלים הדתיים והפילוסופיים בין ציוויליזציות, להתחשב יותר באינטרסים של

¹⁶ Lewis, p. 60.

¹⁷ Huntington, pp. 22-28.

¹⁸ Huntington, pp. 40-41.

¹⁹ Huntington, pp. 35-39.

ציוויליזציות אחרות ולהשקיע מאמצים כדי לשמר את הכוח הכלכלי והצבאי הדרוש להגנה על האינטרסים שלו.²⁰

מאמרו של הנטינגטון עורר ביקורת נוקבת. ואמנם, הפנים המונוליטיות שבהן צייר ציוויליזציות אינן מתארות את המציאות. לדוגמא, ה"אסלאם", שהנטינגטון כתב אליו בהכללה (ומבלי להדגים את הכללותיו באופן משביע רצון) הוא ציוויליזציה של 1.3 מיליארד אנשים, החצויים על בסיס השתייכויות אתניות, לשוניות, דתיות, שבטיות, לאומיות ואחרות, ואינם פועלים במשותף מבחינה פוליטית, תרבותית או כלכלית. יתרה מכך, הפרדיגמה שהניח הנטינגטון נכשלה בהסברת העימותים הבינלאומיים. על פי ניתוח כמותי אנליטי שעשה יונתן פוקס, מדען מדינה מאוניברסיטת בר-אילן, לשנים 1984-2002, מספר העימותים בין ציוויליזציות היה קטן ממספרם של העימותים שאינם בין ציוויליזציות, ולא פחות חשוב מכך - סיום המלחמה הקרה לא שינה את היחס בין השניים.²¹

אולם בחינת "התנגשות הציוויליזציות" במושגים אמפיריים גרידא עלולה להחמיץ את הרעיון – ובעצם האזהרה – שביקש הנטינגטון להציג במאמרו. בהדהוד למסורת הפולמוס בדבר היותה של אמריקה ניסוי או ייעוד, רצה הנטינגטון להתריע מפני האופוריה של אחרי המלחמה הקרה, שאפיינה אינטלקטואלים אמריקנים דוגמת פוקויאמה, ולהבהיר כי העולם נותר מקום מסוכן, כי האתגרים שניצבים בפני ארצות הברית וההגמוניה העולמית שלה עודם משמעותיים ועתידיים להפוך למשמעותיים יותר, וכי אין כל סיכוי שהאנושות כולה תאמץ את הערכים האמריקניים – ועל כן אל לה לאמריקה לשגות באשליות כי ביכולתה לגרום לכך.

הנטינגטון ביטא במאמרו חרדה כפולה. ראשית, חרדה מכך שבעידן שבו חברות מגדירות את עצמן במונחים תרבותיים, תאבד ארצות הברית את ייחודה, תישאב לרב-התרבותיות הצומחת בתוכה, ותוותר על ערכיה. מאידך גיסא, הנטינגטון ביטא במאמרו חרדה מהשתלטות של הזיות-שווא בדבר אוניברסליזם מערבי, שעלולות להביא לעימות בין המערב לבין שאר הציוויליזציות; חרדה מפני שיכרון כוח מערבי, שתוצאתו הרת האסון תהיה עצימת עין לעומת אתגרים חמורים שיעלו לעומת המערב. רבים, ובהם פוקס, פירשו את המאמר כקריאת קרב לוחמנית שהתגלגלה לנבואה המגשימה את עצמה, אך יש בכך הפרזה. נכון יותר לראות במאמרו של הנטינגטון תביעה שהוצגה בפני הנהגת ארצות-הברית, בעת שאמריקה הייתה בשיא עוצמתה העולמית, להכיר במגבלות כוחו של המערב ובמגבלות ההתפשטות של רעיונותיו.

²⁰ Huntington, pp. 48-49.

²¹ Jonathan Fox, "Two Civilizations and Ethnic Conflict: Islam and the West," *Journal of Peace Research* 38 (2001), pp. 459-472; Jonathan Fox, "Religion and State Failure: An Examination of the Extent and Magnitude of Religious Conflict 1950-1996," *International Political Science Review* 25 (2002), pp. 55-76; also Giacomo Chiozza, "Is there a Clash of Civilizations? Evidence from Patterns of International Conflict Involvement, 1946-97," *Journal of Peace Research* 39(2002), pp. 711-734.

העולם הפוסט-אמריקני של פאריד זכאריה

המתקפה של אל-קאעידה על ארצות הברית ב-11 בספטמבר 2001, והמלחמות שהכריזה ארצות הברית בעקבותיה באפגניסטן ובעיראק, חידשו את הפולמוס בדבר שקיעתה של אמריקה. ההשפלה שספגה אמריקה מחייליו של אוסאמה בן לאדן, הכישלונות הצבאיים שלה בעיראק שאחרי הפלתו של צדאם חוסיין, הפגיעה הקשה שספג מעמדה הבינלאומי בעקבות החלטתה החד-צדדית לצאת למלחמה, המחיר הכלכלי הכבד של השליטה בעיראק ובאפגניסטן, והמשבר הכלכלי הקשה שפקד אותה ב-2008 – כל אלה הזמינו חשבון נפש נוקב. רעיונותיהם-אזהרותיהם של הנטינגטון, של קנדי ושל שלזינגר הפכו לרלוונטיים במיוחד. הנטינגטון, משום שהזהיר מפני התעלמות מהסכנה שבאיבה המוסלמית למערב – איבה שבאה לידי ביטוי במתקפת ה-11 בספטמבר. קנדי, משום שהזהיר מפני התרחבות יתר של ההשפעה האמריקנית מעבר למגבלות כוחה - התרחבות-יתר שלדעת רבים נגרמה במלחמות המקבילות והמסתבכות באפגניסטן ובעיראק. שלזינגר, משום שאזהרתו מפני ראייתה של ארצות הברית את עצמה כנושאת שליחות עולמית מטעם האל הלמה את האופן שבו פירשו רבים, בעיקר באגפים הליברליים של הציבוריות האמריקנית אך לא רק בהם, את יומרתם של ג'ורג' בוש הבן ושל בעלי בריתו הניאו-שמרנים להשכיח את הדמוקרטיה המערבית במזרח התיכון.

אחד הניסיונות הרציפים לבחון את מעמדה המשתנה של ארצות הברית נעשה בידי פאריד זכאריה, עורך המהדורה הבינלאומית של שבועון החדשות Newsweek, הן מעל דפי עיתונו והן במסגרות אחרות. התפיסה של זכאריה, שנוסחה בדמדומי שלטונו של ג'ורג' בוש הבן, דו-ממדית ועל כן נוחה להתקבלות. מחד גיסא, הוא סבור שארצות-הברית מאבדת ועוד תאבד ממעמדה הבלעדי בהנהגת העולם. מאידך גיסא, ארצות-הברית לא תהפוך לדעתו ל"מעצמה רגילה". מאזן הכוחות הבינלאומי יהפוך לכזה שיש בו מעצמות רבות, אך מעצמת-על אחת בלבד. על פי זכאריה, בסדר העולמי החדש הרוקם עור וגידים – הסדר הפוסט-אמריקני – סין והודו ממלאות תפקיד משמעותי יותר באזורים הסמוכים לגבולותיהן ומעבר לאזורים אלה, רוסיה הופכת לחזקה יותר, לעתים אף אגרסיבית, יפאן מקדמת את עמדותיה יותר מכפי שעשתה בעבר, אירופה פועלת בנחישות רבה בסוגיות של מסחר ושל כלכלה, ברזיל ומקסיקו מפגינות נחישות בסוגיות הקשורות לאמריקה הלטינית, ואילו דרום אפריקה מנהיגה את יבשת אפריקה. ככל שמדינות אלה הופכות לפעילות יותר בזירה הבינלאומית, מצטמצם מרחב הפעילות של ארצות הברית, ופירושו של דבר שכדי לפעול נגד איומים מסוימים עליה לכוון קואליציות רחבות²².

²² Fareed Zakaria, *The Post-American World* (New York: Norton, 2008), pp. 43-44.

זכאריה סבור, עם זאת, שיש הגזמה רבתי בטענה שמעצמות אחרות עולות בעוד שארצות הברית שוקעת. דוגמא אחת היא ההערכה של הנטל התקציבי שמהוות מלחמות עיראק ואפגניסטאן. הוא הציג נתונים, שלפיהם מחירן של שתי המלחמות הוא כ-125 מיליארד דולר בשנה, שהם פחות מאחוז אחד מהתפוקה הלאומית האמריקנית {עורך: האם כוונתך כאן לתמ"ג?}. אולם מלחמת וייטנאם, לשם השוואה, תבעה ב-1970 1.6% מהתפוקה הלאומית האמריקנית {עורך: תמ"ג?}; כלומר, הנטל של שתי המלחמות המקבילות, אף שהוא כבד, אינו בלתי נסבל.²³

דוגמא אחרת שהביא זכאריה היא הטענה הרווחת כאילו ארצות הברית מאבדת את הבסיס האיתן של חינוך, של תעשייה, של עבודה קשה ושל חיסכון (האתיקה הפוריטנית) לטובת צריכה ותענוגות חסרי חשבון. בנתונים של ה-National Academy of Science ל-2005, שזכו לתהודה רבה ושאותם ציטט זכאריה, נטען כי בשנה זו בגרו בסין 600 אלף מהנדסים, בהודו 350 אלף ואילו בארצות הברית רק 70 אלף. אלא שעל פי זכאריה, אין לכך שחר. בדיקה של כתב הוויל סטריט ז'ורנל קארל ביאליק העלתה שהנתונים לגבי סין והודו כוללים גם תקופות לימוד קצרות של שנתיים עד שלוש שנים שמטרתן להכשיר עובדים לתפקידים טכניים פשוטים. אם מנפים הכשרות מקצועיות כאלה, מספרם המדויק של המהנדסים שהוכשרו בסין הוא 200 אלף, ובהודו – 125 אלף. מתוכם, רק עשרת אלפי מהנדסים בכל אחת משתי המדינות הוכשרו במוסדות איכותיים שרמתם מאפשרת לבוגריהם לעבוד במערב. כלומר, הנתונים הנכונים 70 אלף מהנדסים שהוכשרו בארצות הברית, לעומת 20 אלף מהנדסים שהוכשרו בסין ובהודו גם יחד.²⁴ דוגמא נוספת למצוינות האמריקנית בחינוך שציין זכאריה היא דו"ח של ה-Center for European Reform היושב בלונדון שלפיו ארצות הברית משקיעה 2.6% מהתמ"ג בחינוך, בהשוואה ל-1.2% באירופה ו-1.1% ביפן. אף שחיה בה רק 5% מאוכלוסיית העולם, נמצאים בה שבע או שמונה מבין 10 האוניברסיטאות הטובות ביותר, ויותר משני שלישים מבין 50 האוניברסיטאות הטובות בעולם. לטענת זכאריה, בהתחשב בכך שרוב המוסדות האקדמיים באירופה וביפן ממשלתיים, יש להניח שהנתונים לא ישתנו בקרוב.²⁵

יתרון משמעותי נוסף של ארצות הברית שהדגיש זכאריה הוא היתרון הדמוגרפי. הוא ציין כי אוכלוסיית ארצות הברית עתידה לגדול ב-65 מיליון נפש עד 2030, בעוד שהאוכלוסייה האירופית לא תגדל, וכמוהן לא תגדל גם האוכלוסייה בסין, ביפן, בדרום קוריאה וביפן. הדרך היחידה של אירופה להתגבר על הבעיה הדמוגרפית היא לקבל מהגרים נוספים ולהטמיעם; אבל ההצלחה של מדינות אחרות בכך אינה מתקרבת להצלחה האמריקנית. רוב המהגרים שהגיעו לאמריקה אימצו

²³ Fareed Zakaria, "The Future of American Power: How Americans Can Survive the Rise of the Rest," *Foreign Affairs*, May/June 2008, pp. 18-43.

²⁴ Zakaria, *The Post-American World*, pp. 187-188.

²⁵ *Ibid*, 190-191.

את התרבות, את הערכים ואת החלומות האמריקניים; רבים מהמהגרים שהגיעו לאירופה נותרו מנוכרים לארצותיהם החדשות. ההגירה היא מנוע של מצוינות. ב-2006, על פי זכאריה, סטודנטים זרים ומהגרים קיבלו 40 אחוזים מתארי הדוקטור במדעים מדויקים ובהנדסה, ו-65 אחוזים מתארי הדוקטור במדעי המחשב. רבים מהמדענים הצעירים האלה נשארים בארצות הברית, תומכים בכלכלתה ומעניקים לה יתרון מדעי וטכנולוגי על פני מדינות אחרות.²⁶

הפתיחות האמריקנית היא בעיניו של זכאריה מפתח להצלחה בעולם הפוסט-אמריקני המתהווה. לדעתו, פתיחות זו היא מה שמבחין בין ארצות הברית לבין מעצמות כלכליות אחרות ששקעו בעבר. במרשם שלו להתמודדות עם העולם הפוסט-אמריקני הודגשו הצורך בהכרת מגבלות הכוח, בקביעת סדרי עדיפויות מדיניים, ובשימוש טוב יותר בכלים שאינם צבאיים להשגת יעדים אסטרטגיים. אך הסיפא של דבריו, כמי שהגיע לארצות הברית מהודו בגיל 18 כסטודנט, והיה לעיתונאי בכיר, היא שארצות הברית חייבת להישאר ארץ הגירה פתוחה, שאינה נועלת בגלל החשש מטרור את שעריה ואת לבה בפני צעירים שאפתניים.²⁷ העולם הפוסט-אמריקני של זכאריה, תומך נלהב של ברק אובמה, נכתב קודם לבחירתו של הנשיא האפרו-אמריקני הראשון, אך על רקע עלייתו. השילוב בין ריאליזם דיפלומטי והסתייגות משימוש בכוח, לבין ניסיון להחיות את החלום האמריקני כמוקד הערצה גלובלי, מיטיב לאפיין גם את מדיניות החוץ של הממשל החדש.

סיכום

מימיה הראשונים של האומה האמריקנית טבוע בה אתוס ולפיו כל ישות מדינית אנושית, תהא חזקה ככל שתהא, עתידה להיכשל, לשקוע ולקרס. לעומת אתוס זה צמח אתוס מכונן אחר, שהוציא את ארצות הברית אל מחוץ להיסטוריה, והפך את בניה הנבחרים לנושאי שליחות גלובלית.

בארבעת העשורים האחרונים שב והתעורר באמריקה הדיון באשר לשקיעתה האפשרית. דיון זה נקשר בנסיבות קונקרטיות – החל בכישלונות הצבאיים והכלכליים של שנות השבעים, דרך החשש מהתעצמותן של מעצמות אסיה באמצע שנות השמונים והדאגה מפני אופוריה-יתרה לאחר הניצחון במלחמה הקרה בראשית שנות התשעים, ועד לחשבון הנפש שעוררו באמצע העשור הראשון של המילניום החדש ההסתבכויות הצבאיות באפגניסטן ובעיראק ולאחר מכן המשבר הכלכלי החרף. דיונים אלה בעתידה של אמריקה, שיש בהם הן מן הפסימיות והן מן איתות-האזהרה, מלמדים על בעיות יסוד עמוקות מהן סובלת המעצמה הגדולה בעולם. אולם חדותם

²⁶ Ibid, pp. 195-199.

²⁷ Ibid, pp. 231-259.

וטיבם הנוקב מלמדים גם על חברה הנחושה לראות את המציאות כפי שהיא ולהתמודד איתה –
וייתכן שאף בכך טמון סוד כוחה הייחודי.